

HENNING MANKELL

DEN UROLIGE MANNEN

OVERSATT FRA SVENSK AV
KARI BOLSTAD

GYLDENDAL

Originaltittel: *Den orolige mannen*

© Henning Mankell 2009

Norsk utgave © Gyldendal Norsk Forlag AS 2009

www.gyldental.no

Første gang utgitt av Leopard Förlag, Stockholm 2009

Published by agreement with Leopard Förlag, Stockholm
and Leonhardt & Høier Literary Agency A/S, Copenhagen

Printed in Sweden

Trykk/innbinding: Scandbook AB, Smedjebacken 2009

Sats: Type-it AS, Trondheim 2009

Papir: Holmen Book Cream 70 g (1,8)

Boken er satt med 10,5/12 p. Sabon

Omslagsfoto: NordicPhotos

Omslagsdesign: Bjørn Kulseth

Oversetter Kari Bolstad er medlem av Norsk Oversetterforening

ISBN 978-82-05-39446-9

ISBN 978-82-525-7338-1 (Bokklubben)

«Et menneske etterlater alltid spor.
Intet menneske er heller uten skygge ...»

«Man glemmer det man vil huske,
og husker det man vil glemme ...»

(Tekster sprayet på husvegger i New York.)

PROLOG

Historien begynner med et plutselig raseriutbrudd.

Men like før hersket det morgenstillhet i de svenske regjeringskontorene, der episoden utspilte seg. Årsaken til det hele var en rapport som var levert kvelden før, og som den svenske statsministeren nå satt ved sitt mørke skrivebord og leste.

Det var en tidlig vårdag i Stockholm i 1983, med en ubestemmelig, fuktig dis som hang over byen, og trær som ennå ikke hadde begynt å bli grønne. Ved statsministerens kontor ble det naturligvis snakket like mye om været som på andre arbeidsplasser. Åke Leander, som arbeidet som betjent i regjeringskontorenes aller helligste, var den alle henvendte seg til når det gjaldt vær og vind. Han hadde, var den alminnelige oppfatning, alltid de sikreste værprognosene å varte opp med.

Leander hadde noen år tidligere fått en tittel som var mer fornem enn «betjent», kanskje han var «ekspedisjonsprefekt» eller lignende. Men selv betraktet han seg fortsatt som betjent og hadde ingen som helst tanker om at han hadde behov for en ny yrkestittel.

Åke Leander hadde bestandig vært der, alltid i nærheten av statsministrene og statssekretærerne som hadde kommet og gått, som et inventar, pliktTro og diskré. Noen hadde spøkefullt foreslått at han etter sin død burde bli regjeringskontorenes skytshelgen, et vennlig fantom som våket over anstrengelsene deres med å styre det landet som het Sverige.

At han kunne så mye om vær og vind, skyldtes hobbyen Åke Leander hadde ved siden av arbeidet. Han var ugift,

bodde i en ikke altfor stor leilighet på Kungsholmen, og det var der han holdt seg med et verdensomspennende nettverk av venner som han nådde via hyppige amatørradiosendinger. Han hadde for lenge siden lært de fleste kodene i radioamatørenes forkortelsessjargong utenat. Ikke bare at QRT betydde «avbryt sendingen», eller at AURORA signaliserte forstyrrelser av sender- og mottakerforhold på grunn av høyfrekvent nordlys. Nesten hver kveld satt han med hodetelefonene over ørene og sendte sitt QRZ: «Du anropes av ...» og deretter navnet sitt. En myte visste å fortelle at en gang for lenge siden hadde den daværende statsministeren av en ukjent årsak hatt bruk for å vite hva slags vær som hersket i oktober og november måned på Pitcairn Island, den avsidesliggende øya i Stillehavet der sjømennene som hadde gjort mytteri mot kaptein Bligh på «Bounty», hadde brent skipet og siden blitt værende for alltid. Åke Leander hadde dagen etter gitt statsministeren de væropplysningene han hadde bedt om. Og naturligvis spurte ikke Åke Leander om hvorfor. Han var, som allerede påpekt, svært diskré.

– Åke Leander er en mann som ingen, ikke engang i UD, kan måle seg med når det gjelder internasjonale kontakter, pleide man litt ondskapsfullt å si om ham, når han med langsomme skritt gikk forbi i korridorene.

Men som sagt, ikke engang han hadde kunnet forutsi det raseriutbruddet som skulle bryte roen.

Da statsministeren var ferdig med den siste siden, reiste han seg og gikk bort til et vindu. Utenfor virvlet måker gjennom luften.

Det gjaldt ubåtene. De forbannede ubåtene som høsten 1982 ble antatt å ha trengt seg inn i svensk territorialfarvann og krenket Sveriges grenser. Midt i det hele hadde Sverige gått til valg, og Olof Palme hadde av riksдagspresidenten fått i oppdrag å danne ny regjering, etter at de borgerlige hadde mistet en del mandater og havnet i parlamentarisk mindretall. Da den tiltrådte, hadde den nye regjeringen nedsatt en kommisjon som skulle prøve å etterforske hendelsene med

ubåtene, som man aldri hadde greid å tvinge opp til overflaten. Sven Andersson hadde vært formann for kommisjonen, og nå var resultatet av arbeidet deres blitt lagt fram. Olof Palme hadde lest utredningen. Og han forsto ingenting. Konklusjonene i utredningen var fullstendig ubegripelige. Han ble rasende.

Men det bør bemerkes at det ikke var første gang Olof Palme hisset seg opp overfor Sven Andersson. Egentlig gikk motviljen hans tilbake til den junidagen i 1963, like før midtsommer, da en gråhåret, femtisju år gammel mann i elegante klær ble pågropet på Riksbron midt i Stockholm sentrum. Det skjedde så diskré at det ikke ble oppfattet av noen som tilfeldigvis befant seg i nærheten. Mannen som ble pågropet, het Wennerström, var oberst i flyvåpenet og fra og med dette øyeblikket på Riksbron også avslørt som storspion for Sovjetunionen.

Samtidig som han ble pågropet, var den daværende svenske statsministeren, Tage Erlander, på vei hjem fra en utenlandsreise, en av sine få ferieuker, som han hadde tilbrakt på et av arbeiderbevegelsens ferieanlegg i Riva del Sole. Da Erlander kom ut av flyet og ble bestormet av journalister, var han ikke bare totalt uforberedt, han var også nærmest uvitende om saken. Han visste ingenting om pågripelsen, ingenting om noen suspekt oberst Wennerström. Muligens hadde navnet og mistankene virvtet opp som gammelt støv en gang da forsvarsministeren hadde gitt ham en av sine uregelmessig forekommende orienteringer på tomannshånd. Men ingenting alvorlig, ingenting egentlig å feste seg ved. Det lå alltid mistanker mot russiske spioner og fløt omkring i det grumse farvannet som utgjorde den kalde krigen. Erlanders svar ble derfor som det ble. Mannen som hadde vært svensk statsminister i en ubrukt årrekke, nærmere bestemt sytten, sto der som en tosk og visste ikke hva han skulle svare, fordi verken forsvarsminister Andersson eller noen andre som befattet seg med saken, hadde gitt ham beskjed om hva som var i gjære. Under den siste delen av flyturen, den knappe timen

fra København til Stockholm, kunne han ha blitt tilstrekkelig orientert om den sjokkerende saken og hatt mulighet til å forberede seg før møtet med de opphissede journalistene. Men ingen hadde møtt ham på Kastrup og slått følge med ham.

Selv om det aldri helt kom ut i offentligheten, var det i dagene som fulgte, nære på at Erlander hadde gått av som statsminister og leder for det sosialdemokratiske partiet. Aldri før var han blitt så skuffet over kollegene sine i regjeringen. Og Olof Palme, som allerede da var Erlanders kandidat til å etterfølge ham, delte naturligvis lojalt hans sinne over nonchalansen som hadde ført til den erlanderske fornredelsen. Olof Palme våket over sin Mester som en hissig blodhund, pleide man å si i de kretser som sto regjeringen nær. Ingen hadde for vane å protestere.

Olof Palme kunne aldri tilgi Sven Andersson det han hadde utsatt Erlander for.

Mange undret seg over at Olof Palme likevel tok med Sven Andersson i regjeringen sin. Det var egentlig ikke så vanskelig å forstå. Hadde Olof Palme kunnet, hadde han naturligvis latt være. Men det var rett og slett ikke mulig. Sven Andersson hadde mye makt og stor innflytelse ute i de lokale partilagene. Han var arbeidersønn i motsetning til Olof Palme, som hadde direkte kopling til gammel baltisk adel, hadde offiserer i slekten – var dessuten selv reserveoffiser – men først og fremst kom han fra den velstående svenske overklassen. Han hadde ingen som helst forankring i partidypet. Olof Palme var en overløper som nok mente alvor med sin parti-politiske overbevisning, men som likevel var en fremmed politisk pilegrim som hadde kommet på livslangt besøk.

Åke Leander, som passerte i korridoren utenfor statsministrens kontor med et iltert formulert rundskriv i hendene om at tjenestemennene ved regjeringskontorene slurvet med å låse dørene om kveldene, hørte det da raserianfallet brøt ut. Han stanset et lite øyeblikk og fortsatte så som om ingenting hadde skjedd.

Olof Palme kunne ikke lenger beherske raseriet sitt. Han snudde seg mot Sven Andersson, som satt dukknakket i den grå sofaen på statsministerens kontor. Han var ildrød i ansiktet og hadde de eiendommelige rykningene i armene som kjennetegnet raserianfallene hans.

– Det finnes jo ingen bevis, brølte han. – Bare påstander, antydninger, illojale marineoffiserers halvkvedede viser. Denne utredningen fører oss ikke fram til klarhet. Den fører tvert imot ut i det politiske sumplandskapet.

Noen år tidligere, natt til den tjueåttende oktober 1981, hadde en sovjetisk ubåt gått på grunn i Gåsefjärden utenfor Karlskrona. Dette var ikke bare svensk territorialfarvann, men også militært område. Ubåten hadde betegnelsen U 137, og kapteinen om bord, Anatolij Mikhajlovitsj Gusjtsjin, hevdet at ubåten hadde kommet ut av kurs på grunn av en ukjent feil på gyrokompasset. Svenske marineoffiserer og vanlige fiskere var av den oppfatning at bare en svært beruset kaptein kunne ha greid det kunststykket det var å ta seg så langt inn i skjærgården uten å gå på grunn tidligere.

Den sjette november ble U 137 buksert ut i internasjonalt farvann og forsvant. I dette tilfellet hersket det altså ingen tvil om at det var en sovjetisk ubåt som hadde vært inne i svensk farvann. Men om det var en bevisst krenkelse eller fyllekjøring til sjøs, ble ikke klarlagt. Ettersom russerne holdt fast ved at kompasset hadde sviktet, ble det av de fleste oppfattet som en bekreftelse på at kapteinen faktisk hadde vært full. Ingen flåte med respekt for seg selv innrømmer jo at en av dens høyere offiserer er beruset i tjenesten.

Den gangen hadde bevisene eksistert. Men hvor var de nå?

Hva den tidligere forsvarsministeren hadde å si til eget og utredningens forsvar, er det ingen som vet. Selv tok han ingen notater fra møtet, og Olof Palme, som ble drept noen år senere, etterlot seg heller ingen vitnesbyrd.

Heller ikke Åke Leander kom med noen kommentarer, muntlige eller skriftlige, om raseriutbruddet på statsministrens kontor. Han forlot stillingen sin ved nyttårstider 1989

og trakk seg tilbake til leiligheten sin og vennene ute i eteren. Han ble varmt takket av den daværende statsministren, og ingen hadde siden noen følelse av at han kom tilbake som spøkelse ved statsministerens kontor da han i all stillhet døde høsten 1998.

Det var altså med dette raseriutbruddet allting begynte. Historien om politikkens vilkår, reisen inn i sumplandskapet, der sannhet og løgn byttet fortegn med hverandre, og det til slutt ikke var mulig å oppnå klarhet i noe som helst.